

ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարեկանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարադաշնակցիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция «Мелк»

խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիցուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲԱՐԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

ՄԵԼԿ

ՍՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐ

(ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

ՆԵՐԿԱՅ 1884 ԹԻՒՆ

ԿՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻ ՆՈՅՆ ԴԻՐՔՈՎ ԵՒ ՆՈՅՆ ՊՐՕԳՐԱՄԱՑՈՎ

Պ Ր Օ Գ Ր Ա Մ Ա

I. ՏԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: II. ԱՌԱՋՆՈՐԴՊ ՅՕԳՈՒԹՆՆԵՐ: III. ՆԵՐԻՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ընդհանուր յօդուածներ, թղթակցութիւններ, լուրեր: IV. ԱՐՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ընդհանուր յօդուածներ, թղթակցութիւններ, լուրեր: V. ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ: VI. ՀՆՈՒԱԳԻՐՆԵՐ: VII. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Ֆելետոն, վէպեր, ինքնուրոյն և թարգմանական յօդուածներ գիտութեան ամեն ճիւղերից, թղթակցութիւններ: VIII. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: ԲԱՅԱՆՈՒԹԻՒՆ: Տարեկան 10 ռուբլ, վեց ամսեայ 6 ռուբլ, խրաքանչիւր ամսեայ 1 ռուբլ: ՀԱՏՈՎ համարները 5 կոպէկ: ՀԱՍՅԷՆ. Тифлис, редакция «Мелк».

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԻՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Ս. Պետեր-
բուրգից: Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրեր:—ԱՐ-
ՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՀՆՈՒԱ-
ԳԻՐՆԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻ-
ՐԱԿԱՆ: Բարեկենդան:

ՆԵՐԻՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳԻՅ

Կեկտեմբերի 21-ին

Այս քանի օրերս կարդայի «Մշակի» 178 հա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

III

Բիւրին ու Մարտի Ներս մտնելուն պէս, իս-
կայն ըստ ընդհանուր և անօրինակ սովորութեան
այն սենեակի մէջ գտնված բոլոր ստանամանները
մի տեղ կարգաւ հաւաքեցին և շտեղծեցին, այսինքն
եւեմէններէն, փայտաշէններէն և այլ ստանամաններէն
կրօնիկը դէպի նստողները դարձուցին և քիթը
դէպի դուռը, որպէս զի նստողները կարողանան
առանց իրենց ձեռքով ուղղելու գիւրդութեամբ
հաքելու, և յետոյ գնացին իրենց հօր ձեռքը համ-
բուրելու:

—«Բարով տեսնա՞ք ամա՞ք» ասին աղջիկները:

—«Ինչո՞ւ օրու» պատասխանեց հայրը:

Այս միջոցին փեսաներն էլ չբարի իրիկուն աղա-
կամ տխրա՞ր ասելով և ի պատասխանի «Աստու-
ծոյ բարին, բարով եկա՞ք օրու» լսելով Ակօն, մէկը
աներոջ քով, միւսը զօրանչի քով հանգչեցան:

«Դէ՛հ, պապային ձեռքին պաշարէ՞ք» ասաց
Բիւրին Երեկոյց, բայց սրբաւ արդէն դնացել
էին իրենց պապի ու մամի քով և նրանց ձեռներն
էին համբուրում: Իսկ պապն ու մամը «աստիճա-
ղու, մեծանա՞ք, զօրանա՞ք, մեծ մարդ դա՞նա՞ք,
ձեռք մնններու խօսքով ման դա՞ք, քնիւնուանդ եղի՞ք,
լաւ կարդա՞լ տարի՞ք» և այլն սրա նման խօսքերով
ջերմագին գրկում էին իրանց թոռներին և աչերն
համբուրում:

—«Պապա, էսօր էնդամ իմ խաղացած օր է,
ասաց Երեկոյց փրանչուր իր պապի ծնկներին
փաթկա՞լով:

—«Հը, ի՛նչ քեզիմէն շատ իմ խաղացած» վրա բե-

մարում մեր պատուելի պրօֆէսոր Ա. Արծրունու
նամակը, որի մէջ յարգելի պիտանկանը մատնա-
յայց է անում պ. Պետերսենի հայերի վերաբե-
րեալ «Petersburger Zeitung»-ում գրված յօ-
դուածները և խորհուրդ է տալիս թարգմանել այդ
յօդուածները: Այդ յօդուածները տպված են գեր-
մանական «Petersburger Zeitung» ամսանկար
լրագրի 1882 թ. համարներում (256, 257, 258,
290), որովհետեւ այս ամառ ևս Գորպատում պա-
սիւն ունեցա՞յ բաւականին մօտիկ ծանօթանալ պ.
Պետերսենի հետ և շատ անգամ առիթ ունեցա՞յ
նրա կարծիքը լսել հայերի վերաբերեալ, այդ
պատճառով ևս պարզե՞ք եւ համարե՞ք մի քանի
խօսք ասել պ. Պետերսենի ու նրա յօդուածների

լից նրա մեծ եղբայրն, կաթմէր բերող Պապոն:
—«Խօրթ օր է, էս օր երկուքն էլ էնդամ ին
խաղացած, էնդամ ին փաղկած էսդիս, էնդին
օր է, բլաթին հէլաք ին եղած: Քան, ինչ կուլին
թէ մէ կէս թաքքէ տունը մնան, չըբրի դռնէ,
չըբրի դռնէ» եւսմարով և ծիծաղելով ասաց Երե-
կաների մայրը, Բիւրին:

—«Քան, ապա, հիմի սահանց ասըլ խաղա-
վաթմէն է, իլլա էսօր: Քօջաման պառաւ մար-
դին էլ էսօր ինչ հայ, հէլաթմ ին անկիւս, էս մէ
լօխմա մախտամներն») արել ին ամօթ մի է»
ձայն տուեց մամը թոռներին պաշարաներով:

—«Քան էսմ ասելի ա թէ ամօթ է, տանքի էսօր
դահանք հէլ դադար չունէին, էն է ասածս:

—«Շատ լաւ, շատ լաւ, հայրէ, թողէք հիմի
էդ երեկոյց պաք: Բարեկենդան օրով հէլ էտէնց
բաներ կու փնտալի: Բերէք հէլէ մէ կտոր հաց
ուտենք բերին համով», ասաց Բիւրինը: Այս օր-
վարն և ամիսը լուսեցին:

—Աղջի, վեր օղու, փէշլանք սաղէ. քան հարսի,
Մանան, ձեռքի ջուր բի էստէ, տնօրինեց պառաւ
տանտիկները:

—«Ամիկ, վեր փէշլանք սաղէ» ասաց
Պապոն իր աղջկան:

Ամիկը 13—14 տարեկան հորհալի, սիրուն
մի աղջիկ էր: «Ուղարկե՛ք բլաթին դռներն էլն
ծիծաղի», այսինքն նրան հարմարեցան համար
խնդրողներ իրատ շատ էին: Բայց ծնողք էլն
նշանում, վանք զի Պապոն մեծ եղբոր աղջիկը
փերսնը թէպէտ 15—16 տարեկան էր, բայց ու-
րովհետեւ Ամիկը իր գեղեցկութեամբ գերազան-
ցում էր Փերսնին, ուստի բոլոր ուղղութիւնը աչ-

*) Մախտամ կամ խաղապէս մատաւաւ, արաբերէն, նշանակում է պահպանված և մանկիկ,
իսկ պատեղ զօրք է ամօթով իրեն «խօղճ երե-
կայ»:

վրա և զարմնել յօդուածագրի ուշադրութիւնը նրա
դէպի հայերը ունեցած գաղափարների հա-
կատութիւնների վրա:

Պ. Պետերսենը 1879 թուականին վերջա-
ցրել է իր ուսումը Գորպատի համալսարա-
նում և 1882 թվին կենդանաբանութիւնից
ընտրվում է ըստ մագիստրութեան աստի-
ճան ստանալու: Որպէս զի իր սովորա-
գիտությունների համար նվաճե՛ր հաւաքէ, նա
սկսել է իր ճանապարհորդութիւնները դէպի Անդր-
կովկաս. սրանից արդէն կողմնակի կերպով կա-
րելի է դուշակել—ինչքան հիմնաւոր մշակուած
պէտք է լինէր նրա հայերի վրա յայտնած գաղա-
փարները: Երբեքտեւ նա փոխանակ Վովկասի
թուղթները, սկսել է հայերին իր յօդուածների
նիւթ շինել: Եթէ սրա վրա էլ աւելացնենք, որ
պարտք ոչ թէ հայերէն, այլ ռուսերէն ևս չը
գիտէ, այն ժամանակը մենք կը ստանանք նրա
յօդուածների արժանաւորութեան կատարեալ պատ-
կերք:

Ես ասացի, որ շատ մեծ դանդաղութիւն
կայ պ. Պետերսենի այն գաղափարների մէջ, ու-
րոնք արտայայտված են նրա յօդուածներում և
նրանց մէջ, որ պարտք անձամբ յայտնում
է իրօտակցութեան ժամանակ ինձ և իմ միւս
ընկերոջ՝ Մօսկովայի համալսարանի ուսանողին:
Սրա պատճառը են արդէն ինքուր իմ նամակով
պ. Պետերսենին պարզել ինձ և եթէ նա կատարեց
իմ խնդրանքս, ևս չեմ դանաջ հաւորել «Մշակի»
ընթերցողներին: Այդ յօդուածները կարգաւոր
խալին կը նկատէ յօդուածագրի դէպի հայերը
ունեցած անօրինակները, կը նկատէ նոյնպէս, որ
դրանց մէջ չը կայ այսպէս ասուած վերլուծա-
յական հայեցողութիւն. հեղինակը հայերի մէջ նկատ-
վող երեկոյցները, նրանց վատ կամ լաւ կողմերը
չէ նկատարկում մի օր և իցէ քննադատութեամբ,
չէ աշխատում դանդաղ այն լուսն պատճառները,
որոնք ծնւցրել են ժողովրդի մէջ այդ երեկոյցները,
յօդուածագիրը իր կարծիքները և եղբայրացիութիւն-
ները հիմնում է շատ թուր և երեխայական փառ-

բերը տնկում էին Ամիկի վրա և խեղճ փերսնի
վրա ուշադրութիւն դարձնող էր լինում: Ուստի
Պապոն և իր մեծ և անբաժան եղբայրները՝ Սա-
հալն ու Վարդանը որոնք էին որ մինչև Փերսնը
չը նշանուէր, Ամիկին ոչ որքան չէր տալ: Այդ բանի
դրոշմը էլ Փերսնի մայրը, Ագնէսն էր, որ չէր
կարողանում հանդուրժել թէ իր տղան ինչո՞ւ աղ-
ջիկը, որ աւելի փոքր էր, իր աղջկանից աւել
նշանուէր: Այդ իրողութիւնն մի մեծ ամօթ, նա-
խադիք էր համարում իրան Ագնէսը, ուստի բաժ-
նատղ լեղւաններն փափաքում էին թէ Ագնէսը այս
ինչ երկասարկութիւնը քրոջ մէջ լաւ դատի է խառա-
ցել, որ նա իր եղբոր ուշադրութիւնը փոխանակ
Ամիկի՝ Փերսնի վրա դարձնէ, կամ մի այլ ան-
ձին մէկ ամբողջ ձեռք զրհստ է խօսք տուել, եթէ
նա համուէր այդ երկասարկութիւնը, իր աղջկան, Փեր-
սնին ուղղել:

Ամիկը կը իր հօր հրամանը լսեց, երաւ թա-
րէքի տակ կատուած չափնի վրայից անձուռնիքը
հաւաքեց և իր պապից սկսեալ ամեն նստողի ծնկի
վրա մէկ մէկ հաս փառէ և հեւադար: Զատա՞ջ և
կաւ տան հալը, Մանանը՝ լ է գէշ-ի բոս-դը
ձեռնին մօտեցաւ սկիւրային: Իհնչը դրեց գետ-
նի վրա, մէկ ծոճով չըբեցաւ և մէկ ձեռքով
կրօնքի վրա դրած սկաւ սկիւրայի ձեռքին ջուր
լեցնել: Սկիւրայը լուսացնեալ, վերջացրեց:

«Մարդութիւն, աղա՛ն» ասին փեսաները:
Մանանը լեղէն իր լուրով դնաց չըբեցաւ սկի-
ւրով դնալը:

«Պապո փեսան տար օրու»:

—«Լուսացի՛ք, քա, լուսացի՛ք»:

—«Չէ, չէ ջանք, էնդի տար, աղջի»:

—«Քա լուսացի՛ք ասի դահա՛ն»:

—«Դէ՛հ, հիմի ինչ երեկոյցայի, լուսացի՛ք»
պառաց Այս ամիսը:

տերի վրա, որոնք պատիւ չեն բերում մի օր և
իցէ անհատի, որը համարձակվում է հրապարա-
կաւ յայտնել այս կամ այն կարծիքը մի ամբողջ
ժողովրդի վրա: Ընթերցողը տեսնում է, որ պ.
Պետերսենը ասում, հայերում է հայերին, բայց
պատճառը չէ տեսնում:

Խօսելով Արդվինի թուրքերի և հայերի ու-
սումնարանների վրա, յօդուածագիրը ասում
է, որ հայերի ուսումնարանները աւելի լաւ
գրութեան մէջ են և եթէ ուսուցանող ուժը
(lehrkraft) մի փոքր լաւ լինէր, հայ մա-
նուկները շատ աւելի կը դնային: Յետոյ շարուն-
ակում է. «համարեա թէ բոլոր հայերը ցոյց են
տալիս մի փայլուն ընդունակութիւն և զարմա-
նալիս օրանտութիւն, հայը առհասարակ ունի մի
պրակտիկական դուռ, մի գործնական քննադատ-
ութիւն և այս յատկութիւնը նա արդէն ցոյց է
տալիս մանուկութիւնից մի 10 տարեկան երեկոյ
այստեղ աւելի լաւ է ճանաչում մարդկանց
(Menschenkenntniss), շատ բաների վրա աւելի
պարզ է նայում: քան թէ մեղանում հասակաւորը»:
(Այստեղ ինչ վատ բան կայ, էս չը գիտեմ):
Մենք աւելի ուրախ կը լինէնք, եթէ պրակտի-
կական գործերում հայերը Գերմանացիներէն բարձր
լինէին, բայց պ. Պետերսենն էլ շատ լաւ գիտէ,
որ այդ գիտութեան մէջ ոչ մի ժողովուրդ գեր-
մանացի հասնել չէ կարող և ոչ ուր էլ դրա հա-
մար նրանց չէ մեղադրում: Այս պրակտիկական
ընտրութիւնից պարտքը կարգաւորում է, որ հայերը
ուրիշ (դիւրեկ) գիտութիւնների և առհասարակ
տեղեւորեցական հայեցողութիւնը ընդունակ չեն և իր
այս կոյրակացութիւնն էլ պնդում է նրանով, որ
շատ հին պատմական աղբ են, բայց մինչև հիմայ
գիտութեան ոչ մի ճիշդի համար մի բան չեն ա-
րել: Պարտք չէ ուղղում հասկանալ, թէ արդե՞ք այս-
տեղ հայի դէպին է մեղադր, թէ այն պայմանները,
որոնց դէմ խեղճ հայը մինչև վերջին ժամանակները
պատերազմել է, այդ պայմանները շատ պարզ
են ամեն մի վրդը ի շատէ՛ հակադրողին աշխար-
հագրութեան և պատմութեան ընդհանրապէս,

—«Քան, կրկնե՛ք Պապոն խորամանկութեամբ,
ամէն բան ետրով, էրբեանով է. էսօր, էս սահա-
թին դաւ միւր մէրն խա՛ն... և սկսեց գիտել
իր դրանից իրեն, տեսնելու համար թէ
ինչ տպաւորութիւն պիտի անէ իր վերջին խօսքը:
Կատա հօբեուրը հասկացաւ բանն ինչու՞ն է Վես
մեռնիմ, հա՛, տօ, լաւ, լաւ, լաւ... ասաց նա, ինչն
իրան վերաւորված ձևացնելով:

—«Քա, ճշմարիտ է՞ք մարդ չէ ասածս, կրկնե՛ք
Պապոն և այդ սրբաօտութեան վրա միծեց մինչև
փոքրը ամենքը իկան ծիծաղել:

Հարսը սկիւրայից յետոյ դնաց Պապո փեսայի
քով և ջուր լեցնելու ժամանակ, այնպէս պա-
տահեցաւ որ անդուշտութեամբ ջուրը թափեցաւ
Պապոյի թիկերի վրա և մի քիչ թրջվեցաւ զգեստը:
Պապոն էլ «ը՛հ, հորհրդէ հէրանցը՝ տունը մնալ,
աղջի» ասաց նեղապա՛ս: Պապոյից յետոյ կարգաւ
ամենքը լուսացնեցան և վերջը հարսը լեղէն-լեղ-
ուրով տարաւ տեղը: «Չայդէ, փէշլանք (սեղան)
աւա՞ջ բերէ՞ք» ասաց պառաւ տանտիկները: Հարս
ու տա՛լ կըր և ցած ուղանք բերին նստողների
առաջը: Սկզբին վրա շարուած էր «ըղիւմ դի-
լիմ հաց, պանիր, երշիկ, սալախ, հաւ, միս,
քաղա, բաղարջ և մէկ մեծ սինի կաթմէր», Պապո-
յի բերածը, որին մենք արդէն ճանապարհին հան-
դիպեցանք: Ամենքը շարվեցան սեղանի բոլորակը
ծալապատիկ և անձուռնիքով ծնկներով վրա փը-
ռած: Օջաղի մի կողմն Այս ամիսը և միւս
կողմը Կատա հօբեուրն էին դրաւած իրեն տան
գլխաւորներ, իսկ եթէ մի օտարական հիւր լի-
նէր, արդեանք նրան պէտք էր զիջանէր: Նորանց
քով նստեցան երկի մարդիկ, յետոյ կիներն և Ե-
րեկոյցը: Իսկ հարսը ստեղ վրա էր մնացել ծա-
ռայութիւն անելու համար: «Հարսի անի, օղու,
արել դռն էլ նիստ, էս բարեկեղանի օրով իր-
թիւն մէ տան չէնլը մէ սուրկըրա եղինք»:

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА ГАЗЕТУ
„КАВКАЗЪ“

Газета будет издаваться совершенно на тѣхъ-же основанiяхъ, какъ и въ прошломъ 1883 году, по той-же программѣ и подъ тою-же редакцiею.

УСЛОВIЯ ПОДПИСКИ: съ доставкою въ Тифлисъ: на годъ—11 р. 50 к.; на полгода—6 р.; на три мѣсяца—3 р. 50 к.; на одинъ мѣсяць—1 руб. 50 коп.

Съ пересылкою иногороднымъ: на годъ—13 р.; на полгода—7 р.; на три мѣсяца—4 р.; на одинъ мѣсяць—1 р. 75 коп.

Подписка принимается въ Тифлисъ, въ конторѣ газеты «Кавказъ», на Дворцовой улицѣ, въ домѣ № 5, Сараджева. Иногородные подписчики адресуютъ свои требованiя: въ Тифлисъ, въ редакцiю газеты «Кавказъ».

Иногородные могутъ подписываться лишь съ 1-го числа каждаго мѣсяца.

2—3

Տոմսակները կարելի է ստանալ Բենիէի կոնդիտորիայում ամեն օր և ԹԱՏՐՕՆԻ կասսա-
յում առաւօտեան 10 ժամից մինչև 2 ժամ և երեկոյան 6 ժամից մինչև 8 ժամ:
1—2

„ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԸ“

Պ. պ. Հեղինակներին և հրատարակիչներին խնդրում ենք ուղարկել մեր գրա-
վաճառանոցը նրանցից ինչ գույս եկած գրքերից 1—3 օրվանա: Պատկանելի լիզը
Լուղարկվի անպապաղ: 2—2

ԱՐՄԵԱՆՍԿԻ ԲԱԶԱՐ, ԿԱՏՈԼԻԶԵՍԿԱՅԱ ՓՈԴՈՑԻ ԱՆԿԻՒՆ, ՏՈՒՆ, № 13

Յտարաբարագրացիք կարող են գիմել. Тифлисъ. М. Н. ТЕРЪ-НИКОГОСОВУ.
96—100

Ա. Ղասադեանց:
13—20

տերի տեղ. Հասցեն [Թոգնեւ, Մշակի խմբա-
գրատանը: 3—5

під редакцією А. В. Степанова (бывш. редакторъ „Юридическаго Обозрѣнія“).

За газетой обеспечено постоянное сотрудничество: кн. Н. А. Бебутова, Вс. М. Гаршина, П. А. Измайлова, С. Н. Кривенко, Н. Я. Николадзе, П. А. Опочинина, А. Н. Плещеева, И. Ф. Тхоржевского, Гл. И. Успенского, Н. А. Шаврова.

Типографія Канцеляріи Главнонач. Гражд. чс., Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.